

A Krivaja mentén

Németh István: *Akik az időket szolgálták. Véges-végig a Krivaja völgyében.*
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008

Németh István új kötetének borítóján feltüntetett könyvek sorában, az írónak az 1954-ben kiadott *Parasztkirályság* című elbeszéléskötete után, sorrendben ez a harmincadik könyve. A legtermékenyebb hazai írók, Herceg János, Brasnyó István sorába tartozik, abban azonban mindenkítől különbözik, hogy az ő könyveinek világa az elsőtől a most megjelent harmincadikig alig változott az évek során. Egy-két kitérőtől, például a Dubrovnikot megörökítő kötettől eltekintve, a falvak, a tanyák, az eldugott porfészek, a parasztok világa az ő világa, leginkább az eltűnőben lévő, hagyományos bácskai paraszti világ alig vagy lassan változó életmódja és világképe. Ha változik, rendre erőszakkal változik, a változás pedig, minthogy főként eltűnést jelent, eltávozást és halált meg romokat hagy maga után, ezért fájó, és Németh István írásainak legtöbbje ennek a fájdalomnak ad visszafogottan és férfiasan hangot. Fájó a változás még akkor is, ha – nagy ritkán – jobbra fordulást jelent, hiszen minden, ami veszendőbe megy, őrít hagy maga után. Németh István nem fenntartani, csak megőrizni akarja ennek a világnak még fellelhető nyomait. Az eltűnése után keletkezett őrít nem kívánja feltölteni, csupán emlékeztet az elveszejtett életmódokra és értékekre. Ezért fáradhatatlanul kutat a paraszti életutak, a paraszti élet tárgyi világa, gondolkodás-, beszéd- és életmódja emlékei után. Írásai alapján minden bizonnyal be lehetne rendezni egy közép-bácskai tájházat, benne a tanyák és házak berendezéseivel, a bútortattal és használati tárgyakkal, díszítésekkel és az életmódot jelölő sok-sok eszközzel, beleértve a szerszámok sokaságát is, mindent tehát, amit a változó életforma, egészen a változó világ mostanára használaton kívülre helyezett, feledésre és megsemmisítésre ítélt. Ennek az elképzelt tájháznak – lehetőleg nádfedelű, banyakemencés háznak – az udvari része éppen

annyira fontos tartozéka, mint a pince vagy a padlás, esetleg még a kert is a ház meg az udvar mögött. Sőt még az is elképzelhető, hogy akár a konyhaasztalnál, akár a fészerben, netán az udvaron, munka közben, ott álljon a gazda, az asszony, vagy éppen a béres viaszfigurája... Németh István egy ilyen tájházban gondolkodik, egy ilyen tájháznak a házioltárral – irodalmának egyik legszebb jelképével – együtt a berendezését írja évtizedek óta, megállás nélkül, mégpedig egy különös műfajban és beszédmódban. Ritkábban jelentkezik novellával, írásait az újságnak írja; riportok ezek a műfajnak az irodalommal érintkező változatai, és ezekből a rendre rövid írásokból állnak össze könyvei is, riportkötetek, feljegyzések, máskor elbeszélés, regény meg néhány méltán népszerű gyerekkönyv.

Az Akik az időket szolgálták címet viselő könyv nem sokban különbözik az előbbiektől, a benne foglalt írásokban is az elmúlásra ítélt, de megőrzésre méltó paraszti világot írja, mégpedig a Krivaja nevű se patak (mert nem csörgedezik), se folyó (mert a vize alig mozdul), folyócska mentén kiépült különös és sok mindenben különböző világot. Mondja is a kötet alcíme: *Véges-végig a Krivaja völgyében*. Pacséron indul az írások sorozata, Pacsér az első megálló, aztán Bácskossuthfalva következik, majd Topolya, utána Bajsa, azután a tanyavilágot felidéző „feltételes megálló”, ezt követi Szekics, aztán Bácsfeketehegy, amit a könyvben azért legtöbbször Feketics néven emleget, merthogy így szólítja legtöbb lakója a falut, ahogyan Bácskossuthfálvát is Moravicának mondják sokan, és végül, a kötet végén a szenttamási megálló. A *Krivajának*, amit nálunk *Barának* mondanak, esetleg egyszerűen *Krivajnak*, és ha a se nem patak, se nem folyó nevét szláv (szerb) eredetűnek vesszük, akkor *Kanyargónak* fordíthatnánk – van irodalma, ha nem is olyan bőséges, amilyen a folyót kultikus helyé emelő irodalma a Tiszának van, hiszen előfordul, ha nem is mindig név szerint, Fehér Ferencnél, torkolata Gion Nándornál és másoknál. Története is van, egyszer utána lehetne járni ennek a történetnek. Németh István Krivaja-írásai nem emelik magasra a Krivaját, nem is tűnődnek el jelképessége, se története felett, egyszerűen a létezők sorába állítják. Van, sokszor elmocskolódva és békanyállal belepve, mint minden más létező a Bácskának ezen földrajzilag pontosan kijelölhető „belterületén” – van is a könyv hátlapján egy térkép, jól látható rajta a Krivaja medrének kanyargása, sajnos a torkolata lemaradt a rajzról. Németh István amikor a Krivaja mentén írásaival végigment Közép-Bácskának ezen az összefüggő, egymáshoz kulturálishan, valamennyire vallásilag is kötődő területén, a térség egy jól kivehető szegmentumát határolta el, és ezzel megint egyszer arra figyelmeztetett, hogy vannak összetartó tényezői az életnek, és a sorozatos változások, az alakulások, a veszteségek, a veszteségek, az újrakezdések ezen az elemi ösz-

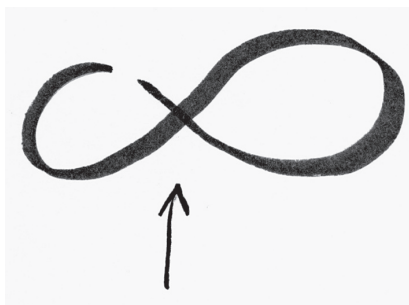
szertartozáson mit sem változtatnak. Hiába a tulajdonjogok felfüggesztése, az erőszakos külső beavatkozások, hiába a fejlődésnek álcázott rombolás, ami egyszer a földrajzban és a történelemben összetartozott, el nem válik, összetartozása szívósabb, semhogy feldarabolható lenne. Németh István jó érzékkel nem a helyet, nem a folyócska kanyargását írja le a kötet írásában, hanem az életeket, élményeket és tapasztalatokat, amelyeknek csupán háttérében, de ott meghatározó módon kanyarog mostanra piszkos vizével a Krivaja.

Eltérő időpontban készült írások idézik meg a Krivaja menti életeket és helyszíneket, régebben és újabban írott írások, meg is látszik rajtuk, a szóhasználaton például, de azért az írásokon átütő eszme és értékrend szerint is, hogy a hetvenes vagy a nyolcvanas, esetleg a későbbi időpontokban készültek-e a riportok. Németh István terepjáró újságíró volt világléletében, sokfelé megfordult, sok emberrel találkozott és beszélgetett, feljegyezte amit látott és amit hallott, van is a könyvben egy írás, amely egy nagyon korai ilyen feljegyzésnek a másolata, egy anekdota, későbbi kommentárral és talán későbbi csattanóval is. Nem könnyű szóra bírni a Krivaja völgyében élő embereket, az idők talán könnyebben állnak rá a beszélgetésre, könnyebben mondják el életük sorát, mert a számadás kései éveit élik már, a fiatalabbak hallgatagabbak, nehezebben szólalnak meg a kérdezősködő újságíró előtt, inkább a környezetükről, mint magukról beszélnek. Eltérő módon szólaltatja meg riportalanyait Németh István. Van, akihez kérdéssel fordul, van, akit korábbi találkozásukra emlékeztet, vagy korábbi mondásaikra, van, akinek az életútját ismeri már, mielőtt rákérdezne, van, akinek a beszédét egyszerűen csak idézi, és azt a látszatot kelti, mintha csupán feljegyezné és közvetítené a riportalany szavait, holott maga formálja írássá annak mondandóját. R riportjainak ezért a rendre súlyos tartalom közlése mellett igazi tétje a formálás. A mondás az alanyé, az írás az író/újságíróé. Természetes megosztása a beszéddel meg az írással szembeni felelősségnek. Németh István tapasztalt művelője a nyelvnek és a formának, jól tudja, írásaiban fel is mutatja, hogy a riportalany szabad beszéde nem a hiánytalan megőrzés, hanem a megírás (a formálás) folytán lehet csak hatékony. Rendre együttérez a riportalanyal, szinte sohasem mond neki ellent, ráhagyja, beszéljen csak szabadon, akkor nyilatkozik meg igazán, ha szabadon beszélhet, de nem azonosul vele és sohasem általánosít, mindig csak magára a riportalanyra figyel, hűségesen jegyzi a szavait, nem ítélkezik felette, úgy tesz, mintha jelen sem lenne. Holott riportjaiban nagyon is jelen van. Különös, hogy mintha elrejtőzne, miközben nagyon is jelen van, tudja, hogy a jelenlét – attól függően, hogy kinek a jelenléte – bizalmat kelt, a bizalom pedig minden megszólalásnak

alapfeltétele. Ha nem bízna meg kérdezőjében, illetve beszélgetőtársában, meg sem szólalna a riportalany. Néha figyelmezteti is az újságíró, ezt-azt ne írjon meg, van, amikor a nevét is elhallgatja, sehogyan sem akar előtérbe kerülni. Pedig előtérben a helye, a riport szerzője is azt akarja, legyen a riport előtérében az alanya, beszéljen csak ő maga, adja elő bűját és bánatát, számoljon be élete soráról, mondja el emlékeit. Az írás azonban az író dolga. Meghallgatni és megírni két különböző tevékenység a nyelvben, és két különböző változata mind a megőrzésnek, mind a létesítésnek. Akár hátranezőnek is mondhatók Németh István riportjai, de nem is nagyon lehetnek mások, hiszen akiket megszólított, akik válaszoltak a kérdéseire, vagy kérdés nélkül is beszélni kezdtek, szinte mindannyian idős emberek, akik inkább a múltjuk felé fordulnak, hiszen alig van jelenük, a jövőt meg nem is tartják számon. Mindenki múltjában van valami feljegyzésre való, valami, amit – hogy megmaradjon, hogy nyoma maradjon – el kell és el is lehet mondani. Csakhogy a múlt és a múltba nézés elmosódottá teszi a határokat, egymástól távolra eső életutak kerülnek így egymás közelébe, hasonlóságuk folytán, de azért is, mert az emlékezés mindenkor alakít is meg másít is, azt mondják szépít, de Németh István riportalanyai semmit sem akarnak megszépíteni, nem is igen hagyná őket az író-újságíró. Németh István, minthogy jól tudja, hogyan működik az emlékezet, a különöst keresi, azt a kivételt, ami az idők során hasonlatossá vált életutakat, ezáltal háttérben a Krivájával, mégis megkülönbözteti. Mert a beszéd során előjönnek a különbözős jelei, sokszor akaratlanul is. Asszonyok meg idős emberek életútjában mindig volt valami különleges esemény, akár családi, akár világi, válások és összeházasodások, születések és halálok, költözködések és visszatérések, elrejtőzések és váratlan felbukkanások, valóra vált meg füstbe ment szándékok és vágyak, de háborúk és határmódosítások is. Van, amiről szívesen beszél, vagy beszélne a riportalany, ha hagyná a riporter, de a riporter könyörtelen is tud lenni, könyörtelenül előhozhatja a beszédben akár a rejtegetni valót is. Ebben mutatkozik meg, hogy a riporter mindig jelen van, nemcsak a jegyzetfüzetével és a ceruzájával, hanem a személyiségével is. Bizalmat kelt, de vissza is él a bizalommal. Hiszen továbbadja azt, amit hallott, azt is, ami titokként jött elő a beszélgetés során.

A riport kényes és érzékeny műfaj. Minthogy az újság számára készül, a terjedelme korlátozott, a beszédmódjának is jól ismert szabályai vannak. Ezeket rendre be is kell tartani. A riport kevesebb eltérést enged meg a szabályostól, mint akár az elbeszélés, akár a novella. Köztes helyzetéből következik ez. Abból, hogy tényközlésre törekszik, a tényeket és az adatokat feltétlenül tiszteli, ugyanakkor formát is teremt magának, ezzel

pedig az irodalom felé közelít. Nincs nagyon éles határ riport és elbeszélés között, hiszen a riport is elbeszél, mint minden irodalmi narratív forma, egy történetet beszél el, egy alakot formál meg, egy élethelyzetet ír le, de eközben a tényyszerűség folytán kötve is van a keze. Ez a megkötöttség nyelvi is, formai is, műfaji is. Németh István szemmel láthatóan jól érzi magát ebben a megkötöttségben. Riportjait nem közelíti sem a novella, sem az elbeszélés felé, jobban tiszteli a tényeket, semhogy feláldozná őket a fikció oltárán. Eközben Füst Milán szavára sem hallgat, aki esztétikai előadásainak egyik kitérőjében, mellesleg csupán kitérőkből állnak ezek az előadások, arról beszél, hogy ha ő újságíró volna, mindig megírná a riportját, mielőtt még a riport helyszínére kimenne, mert jobban hisz a képzeletének, mint a tényeknek, hiszen a valóság meg a tények elképzelhetők, és amit elképzelünk, az rendre egybeesik a valósággal. Füst Milán valószínűleg e meggyőződése folytán nem volt újságíró, hanem író volt. Németh István, Füst Milán ellenében, úgy tesz, mintha kevesebbet bízna a képzeletére, mintha egészében a tényekre támaszkodna. Riportjaiban mindig jelzi, hogy éppen ottjártakor hallott riportalanyaitól ezt-azt, hogy ottjártakor látott szerszámot a fészerben, lovat az istállóban, kocsikereket félredobva. Mintha otthon hagyta volna a képzeletét. Pedig nem hagyta otthon, magával vitte, csak kevesebbet bízott rá. Mert képzelet nélkül azért nem lehet emberek arcvonásait megrajzolni, sorsokat felidézni, az élet csapásaira rámutatni, az életfordulók eseményeit számon tartani. Németh Istvánt, a riporttert, minden riportútjára elkíséri a képzelet szakmájában dolgozó író. Íróként írja a riportokat, bár elhallgattatná, mégis rendre kihallatszik írásaiból az író hangja. Éppen ezért valók könyvbe az ő riportjai. Így együtt többet mondanak el a Krivaja-völgy emberi világáról, mint külön-külön, az eldobásra való újság lapjain.

Szenvedélytelenül

Peter Shaffer: *Equus*. Szabadkai Népszínház

Hogyan viszonyul a XX–XXI. század embere a szenvedély kérdéséhez? Él-e, és ha igen, mi iránt él bennünk szenvedély? Ezek azok a kérdések, amelyek talán először vetődnek fel bennünk, ha megnézzük a szabadkai Népszínház *Equus* (szerző Peter Shaffer, rendező Hernyák György) című előadását. Velünk született tulajdonság a szenvedély? Tanulható? Megszerzhető? Ha van, kiírható? Lehet a szenvedélyeknek határt szabni? Megértheti egymást egy szenvedélyes és egy szenvedélyt nem ismerő ember?

A dráma alapszituációja egy mondatban megfogalmazható: egy kamasz fiú éles szerszámmal megvakított hat lovat, ezután a pszichiátriára került, ahol pszichoterápiás kezelésben részesült. Első ránézésre ezt gondolhatnánk, hogy ebből a sztoriból leginkább lélektani regényt lehetne írni. Az *Equus* azonban dráma, konfliktusos és középpontos is egyszerre. Konfliktus van ugyanis a fiú és a pszichiáter közt, de konfliktusba kerül a pszichiáter önmagával is. Érezhetjük tehát úgy is, hogy a dráma központi figurája a pszichiáter, a dráma színtere az ő lelke.

Az előadás Dysart doktor (Kovács Frigyes) monológjával kezdődik, és az ő monológjával ér véget. A történetet az ő nézőpontjából látjuk – ő meséli ugyanis –, bár mint az jó pszichiáterhez illik, gyakran a háttérben marad, és csak figyel az eseményeket. Ebből a szempontból tehát ő a történet főszereplője. Párhuzamosan azonban Alan Strang (Szóke Attila) története fut, a fiúé, akit Dysart kezel. Az előadás ezért úgy is nézhető, hogy Alan történetét érezzük elsődlegesnek. A két történet számos kapcsolódási ponton érintkezik. A legfontosabb azonban épp a két ember teljesen különböző attitűdje, lelkivilága, élete. Ez a különbség pedig leginkább a fent említett szenvedély kérdésében összpontosul.

Mint egy detektív vagy oknyomozó riporter indul el Dysart, hogy megértse, kiderítse, miért követte el a fiú mindenkit megbotránkozató tettét. Megismerkedik a szülőkkel: az anya buzgó katolikus, szigorúan vallásosan neveli fiát, az apa feleségénél alacsonyabb származása miatt kisebbségi komplexussal küzdő ateista (kommunista?), aki látszólagos hatalmat gyakorol családjá felett: megtiltja, hogy a fiú tévét nézzen, letépi Alan szobájának faláról a képet stb. A szülők között tehát állandó feszült-